

Lulesamisk Hjelpear – Julevsámegiella

Grammatikk, ordforråd og kulturtips | Nivå I, II, III | LK20

Det lulesamiske alfabetet

Bokstavene (29 bokstaver)

A, Á, B, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N, ■, O, P, R, S, T, U, V, (W), (X), (Y), (Z), Æ, Ø, Å

Særegne bokstaver

- **Á** – lang a-lyd [a:]
- **■** (eng) – som ng i “sang”
- **Æ, Ø, Å** – som på norsk

Uttale

- **a** = kort [a], **á** = lang [a:]
- **i** = [i], **e** = [e]
- **u** = [u], **o** = [o]
- **dj** = [dj] som i “djevel”
- **tj** = [tj] som i “tjue”
- **nj** = [nj] som i “kjenne”
- **hk, hp, ht** = preaspirerte lyder
- **Trykk** alltid på første stavelse

Diftonger

- **ie** – [ie] som i *giella*
- **uo** – [uo] som i *guolle*
- **oa** – [oa] som i *boahtet*

Substantiv (Substantijvva)

Kasus – 9 kasus

1. **Nominativ** – subjekt
2. **Genitiv** – eie, nektelse
3. **Akkusativ** – objekt
4. **Illativ** – bevegelse inn i
5. **Inessiv** – inne i
6. **Elativ** – bevegelse ut av
7. **Komitativ** – sammen med
8. **Abessiv** – uten
9. **Essiv** – som, i egenskap av

Tall

- **Entall** (sg.) – *guolle* (fisk)
- **Totalt** (du.) – *guole* (to fisker)
- **Flertall** (pl.) – *guole* (fisker)

Bøyning: guolle (fisk)

Kasus	Ent.	Fl.
Nom.	guolle	guole
Gen.	guole	guolij
Akk.	guolev	guolijt
Ill.	guollaj	guolijda
Iness.	guolen	guolijn
Elat.	guoles	guolijs
Kom.	guolijn	guolijgum
Abess.	guoleda	guolijda
Ess.	guollen	guollen

Bøyning: giella (språk)

Kasus	Ent.	Fl.
Nom.	giella	giela
Gen.	giela	gielajj
Akk.	gielav	gielajt
Ill.	giellaj	gielajda
Iness.	gielan	gielajn
Elat.	gielas	gielajs

Stadieveksling

Konsonanter veksler mellom **sterkt** og **svakt** stadium.

Grunnregel

- **Sterkt stadium:** Nom. sg., Ess.
- **Svakt stadium:** Gen., Akk., andre kasus

Vekslinger

Sterk	Svak	Eks.
pp	p	láhppe → láhpe
tt	t	gáhtta → gáhta
kk	k	bækkos → bækos
hkk	hk	máhkke → máhke
hpp	hp	
htt	ht	
ll	l	guolle → guole
nn	n	ánne → áne
mm	m	ámme → áme
ddj	dj	báddje → bádje

Eksempler

- *guolle* (fisk) → *guole* (fisker/fiskens)
- *giella* (språk) → *giela* (språkets)
- *báddje* (panne) → *bádje* (pannens)

Verbkonjugasjon (Værba)

Person og tall

- 1., 2., 3. person
- Entall, totalt, flertall

Presens: boahtet (komme)

	Ent.	Tot.	Fl.
1. p.	boahtáv	boahten	boahtep
2. p.	boahtá	boahtebihtit	boahtebihtet
3. p.	boahtá	boahteba	boahti

Presens: mannat (gå)

	Ent.	Tot.	Fl.
1. p.	mánáv	mánnen	mánnep
2. p.	mánná	mánnebihtit	mánnebihtet
3. p.	mánná	mánneba	mánni

Preteritum: boahtet

	Ent.	Tot.	Fl.
1. p.	bádiv	bádivma	bádivma
2. p.	bátij	bátijda	bátijda
3. p.	bádij	bádijga	bátijn

Viktige verb

- **liehket** – å være
- **adnet** – å ha
- **boahtet** – å komme
- **mannat** – å gå
- **viehkát** – å løpe
- **mujttet** – å huske
- **hupmat** – å snakke
- **tjállet** – å skrive
- **láhkát** – å lese
- **bárrát** – å spise

Verb: liehket (å være)

	Presens	Pret.
mán	lev	lijjiv
dán	le	lijjij
sán	le	lij
máj	len	lijjijma
dáj	lehen	lijjijda
sáj	lægán	lijjijga
mij	lep	lijjijma
dij	leppet	lijjijda
sij	li	lijjin

Pronomen (Pronávman)

Personlige pronomen

	Ent.	Tot.	Fl.
1. p.	mán	máj	mij
2. p.	dán	dáj	dij
3. p.	sán	sáj	sij

Pronomen i kasus

Kasus	mán	dán	sán
Nom.	mán	dán	sán
Gen.	muv	duv	suv
Akk.	muv	duv	suv
Ill.	munji	dunji	sunji
Iness.	mujna	dujna	sujna
Elat.	mujsta	dujsta	sujsta
Kom.	mujnna	dujnna	sujnna

Spørrende pronomen

- **gi** – hvem
- **mij** – hva
- **guhtie** – hvilken
- **gáktie** – hvordan
- **gánná** – hvor
- **gá** – når

Demonstrative pronomen

- **dát** – denne (nær)
- **diet** – den (middels)
- **duot** – den der (fjern)

Possessive suffiks

- **-m/-n** – min/mitt
- **-d/-t** – din/ditt
- **-s** – hans/hennes/dens

Tallord (Láhkko)

Grunntall 1-10

- **1** – akta
- **2** – guokta
- **3** – gálmma
- **4** – niellja
- **5** – vidá
- **6** – guhta
- **7** – gietjav
- **8** – gáktsa
- **9** – aktse
- **10** – láhke

Grunntall 11-20

- **11** – aktanuppeláhkke
- **12** – guoktaláhkke
- **20** – guoktalák

Høyere tall

- **100** – tjuohte
- **1000** – duhát

Ordenstall

- **1.** – vuostasj
- **2.** – nubbe
- **3.** – goalmát
- **4.** – nieljád
- **5.** – vidát

Nyttige fraser

Hilsener

- **Buorre beaivve!** – God dag!
- **Buorre idet!** – God morgen!
- **Buorre eahket!** – God kveld!
- **Moadde! / Bájj bájj!** – Ha det!
- **Gijto!** – Takk!
- **Ájtu gijto!** – Tusen takk!
- **Buoris!** – Velkommen!

Presentasjon

- **Mij la duv namma?** – Hva heter du?
- **Muv namma le...** – Jeg heter...
- **Gánná le dán ærro?** – Hvor kommer du fra?
- **Mán lev ... ærro.** – Jeg kommer fra...
- **Man vuoras le dán?** – Hvor gammel er du?
- **Mán lev ... jage vuoras.** – Jeg er ... år gammel.

Daglige uttrykk

- **Gáktu manná?** – Hvordan går det?
- **Buoragit manná.** – Det går bra.
- **Juo.** – Ja.
- **Ij.** – Nei.
- **Ándagis.** – Unnskyld.
- **Iv diehtá.** – Jeg vet ikke.
- **Iv ádá.** – Jeg forstår ikke.
- **Gá le dát?** – Hva er dette?

I samtale

- **Mán sihttáv...** – Jeg vil/ønsker...
- **Máhtá gá dán...?** – Kan du...?
- **Mán hálidav...** – Jeg trenger...
- **Lihka buorre!** – Lykke til!
- **Návti le.** – Slik er det.

Spørsmål

- **Manne?** – Hvorfor?
- **Gánná?** – Hvor?
- **Gá?** – Når?
- **Gáktie?** – Hvordan?
- **Mij?** – Hva?
- **Gi?** – Hvem?

Samisk kultur og tradisjon

Sápmi – Sameland

- Strekker seg over Norge, Sverige, Finland og Russland
- Lulesamisk område: Nordland og Nord-Sverige
- Hovedområder: Tysfjord, Hamarøy, Jokkmokk

Reindrift (boatsojsujttuo)

- Tradisjonell næring
- **boatsoj** – rein
- **herge** – kastret reinokse
- **áldo** – simle (hunrein)
- **sarvva** – reinbukk
- **miesie** – reinkalv
- **rájddo** – reinflokk

Duodji (samisk håndverk)

- **gáhtte** – lavvo/gamme
- **gákti** – samisk kofte
- **bælljuo** – belte
- **skuovva** – skaller (sko)
- **giev** – kåftepose

Joik (vuolle)

- Tradisjonell samisk sang
- Joiker person, dyr, natur
- Hver person har sin egen joik
- Muntlig tradisjon

Årstider og natur

- **dálvve** – vinter
- **gidda** – vår
- **giesse** – sommer
- **tjaktja** – høst
- **vuome** – skog
- **várre** – fjell
- **jávrrre** – innsjø
- **jáhká** – elv

Viktige datoer

- **6. februar** – Samefolkets dag
- Markerer med flagg og kulturarrangementer
- Jokkmokks marked (første helga i februar)

Det samiske flagget

Fire farger: rød, blå, gul, grønn
Sirkelen representerer solen og månen

Setningsbygging**Grunnleggende ordstilling****SVO** – Subjekt, Verb, Objekt*Mån láhkáv girjev.*

(Jeg leser boken.)

NektelseNektelsesverbet **ij** brukes:*Mån iv boade.* – Jeg kommer ikke.*Sån ij boade.* – Han/hun kommer ikke.

	Ent.	Tot.	Fl.
1. p.	iv	en	ep
2. p.	i	ehpen	ehpet
3. p.	ij	ægan	e

Spørsmål

- Ja/nei: Verbet først + partikkel **-go**
- *Boahtágo dán?* – Kommer du?
- Spørreord: Spørreord først
- *Gánná le dán?* – Hvor er du?

Imperativ (bydeform)

- 2. p. ent.: verbstamme
- *Boade!* – Kom!
- *Tjále!* – Skriv!
- *Vuordde!* – Vent!

Adjektiv (Adjektijvva)**Attributiv form**

Adjektiv foran substantiv (uendret):

- *stuorra gáhtte* – stort hus
- *unna máná* – lite barn
- *tjábbe niejda* – vakker jente

Predikativ form

Adjektiv etter "å være":

- *Gáhtte le stuores.* – Huset er stort.
- *Mánná le unnes.* – Barnet er lite.

Vanlige adjektiv

- **stuorra/stuores** – stor
- **unna/unnes** – liten
- **áddá/áddás** – ny
- **boares** – gammel
- **buorre/buorak** – god
- **bahá/bahás** – dårlig
- **tjábbe/tjáppa** – vakker
- **gálmas** – kald
- **liegga** – varm
- **guhkke/guhkes** – lang
- **oanegis** – kort

Gradbøyning

- **Positiv**: stuorra (stor)
- **Komparativ**: stuoráp (større)
- **Superlativ**: stuorámus (størst)

Nyttig ordforråd**Familie (Fuolkke)**

- **áhttje** – far
- **ieddne** – mor
- **vielja** – bror
- **oabbá** – søster
- **áhkko** – bestemor
- **áddjá** – bestefar
- **mánná** – barn
- **fuolkke** – familie

Mat og drikke

- **guolle** – fisk
- **biergo** – kjøtt
- **ládjebiergo** – reinkjøtt
- **vuostá** – ost
- **gáffe** – kaffe
- **tjáhtje** – vann
- **ládjbájjde** – finnebiff
- **birdo** – hare

Kropp (Ruhtja)

- **oajvve** – hode
- **tjalmme** – øye
- **bælljá** – øre
- **njunne** – nese
- **njálmme** – munn
- **giehta** – hånd
- **juolgge** – fot/bein

Dyr (Eloj)

- **boatsoj** – rein
- **guovtja** – bjørn ("den gamle")
- **gumppe** – ulv
- **rievssak** – rype
- **njoammme** – hare
- **vuoktja** – ørn
- **gussa** – ku
- **bena** – hund

Ukedager

- **mánnodahka** – mandag
- **dijstahka** – tirsdag
- **gasskavahko** – onsdag
- **duorastahka** – torsdag
- **bierjedahka** – fredag
- **lávvodahka** – lørdag
- **sádnábiejvve** – søndag

Skrivetips**Tekststruktur**

1. Innledning – presenter tema
2. Hoveddel – utvikle innhold
3. Avslutning – oppsummer

Bindeuttrykk

- **vuostasj** – først
- **de** – så, deretter
- **duola degu** – for eksempel
- **danen gå** – fordi
- **muhto** – men
- **ja** – og
- **jali** – eller
- **loahpaj** – til slutt

Vanlige feil

- × Glemme stadieveksling
- × Feil kasus etter verb
- × Blande total og flertall
- × Glemme nektelsesverb

Muntlig eksamen**Forberedelse**

- Øv uttale daglig
- Lær fraser utenat
- Lytt til lulesamisk tale
- Øv med lærer/medelev

Under eksamen

- Snakk tydelig og rolig
- Bruk hele setninger
- Tør å ta pauser
- Spør hvis uklart

Sjekkliste eksamen

- ☐ Riktig stadieveksling
- ☐ Korrekt kasusbruk
- ☐ Verb bøyd riktig
- ☐ Nektelse med *ij*
- ☐ Variert ordforråd
- ☐ Kulturkunnskap inkludert
- ☐ Tydelig struktur
- ☐ Les korrektur